

FRÉDÉRIC GROS

ΠΕΡΠΑΤΩΝΤΑΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΠΟΤΑΜΟΣ

ΒΡΑΔΥΤΗΤΑ

ΤΗ ΦΡΑΣΗ ΤΟΥ θα τη θυμάμαι για πολύ καιρό. Ετοιμαζόμασταν να ανέβουμε ένα κακοτράχαλο μονοπάτι στις ιταλικές Άλπεις. Την εποχή εκείνη, το πλεονέκτημα του Ματέο ήταν πως με περνούσε μισόν αιώνα: είχε από καιρό κλείσει τα εβδομήντα πέντε. Ήταν λεπτός, με μεγάλα χέρια γεμάτα ρόζους, σκαμμένο πρόσωπο και περήφανη κορμοστασιά. Περπατούσε με τα χέρια λυγισμένα, όπως τα διπλώνει κανείς όταν κρυώνει, και φορούσε μπεζ παντελόνι από χοντρό ύφασμα.

Αυτός μου έμαθε να περπατάω. Κι όμως, πριν λίγο είπα πως το περπάτημα δεν μαθαίνεται· πως σε αυτήν τουλάχιστον τη δραστηριότητα δεν χωράνε ζητήματα τεχνικής, δεν τίθεται θέμα να τα καταφέρει κάποιος ή όχι, να κάνει λάθη εξαιτίας των οποίων θα χρειαστεί να σταματήσει, να ανασυγκροτηθεί και εντέλει να ξεκινήσει από την αρχή. Δεν υπάρχει κανείς που να μην ξέρει πώς να περπατάει. Το ένα πόδι μπροστά από το άλλο,

αυτή και μόνο η οδηγία αρκεί για να πας οπουδήποτε. Το ίδιο ισχύει για κάθε νέο ξεκίνημα.

Το ένα πόδι μπροστά από το άλλο.

Χρησιμοποίησα το ρήμα «μαθαίνω» πιο πολύ σαν σχήμα λόγου παρά σαν κυριολεξία. Περπατούσαμε ήδη μερικά λεπτά σε ένα ανηφορικό μονοπάτι όταν αισθανθήκαμε πίσω μας κάτι σαν πίεση. Μια ομάδα από θορυβώδεις νεαρούς που ήθελαν να προπορευτούν χτυπούσαν με δύναμη τα πόδια τους στο χώμα σε κάθε βήμα, για να κάνουν αισθητή την παρουσία τους. Αφήσαμε λοιπόν τον δρόμο ελεύθερο σε αυτήν τη φασαριόζικη και βιαστική ομάδα, η οποία μας ευχαρίστησε υπερήφανα. Και τότε, βλέποντάς τους να μας προσπερνούν, ο Ματέο είπε: «Για να περπατάνε τόσο γρήγορα, μάλλον φοβούνται πως δεν θα τα καταφέρουν να φτάσουν!»

Το δίδαγμα αυτής της ιστορίας είναι πως, όταν κανείς βαδίζει, το σημάδι εκείνο που αρκεί για να τον κάνει να νιώσει ασφαλής είναι ο μάλλον αργός ρυθμός του. Αναφέρομαι σε έναν ρυθμό που δεν μπορώ ωστόσο να πω πως είναι εκ διαμέτρου αντίθετος με την ταχύτητα. Καταρχάς, έχει να κάνει με την απόλυτη κανονικότητα του βηματισμού και την ομοιομορφία των βημάτων. Θα λέγαμε πως ο καλός πεζοπόρος σχεδόν γλιστρά ή, καλύτερα, πως τα πόδια του περιστρέφονται, πως σχηματίζουν κύκλους. Ο λιγότερο καλός άλλοτε βαδίζει γρήγορα κι άλλοτε επιταχύνει για να επιβραδύνει στη συνέχεια. Οι κινήσεις του δεν είναι αρμονικές, τα πόδια του σχηματίζουν άτσαλες γωνίες. Η ταχύτητά του οφεί-

λεται στο γεγονός πως επιταχύνει απότομα, με αποτέλεσμα να λαχανιάζει. Επιλέγει να κάνει μεγάλα βήματα, ενώ κάθε φορά που το σώμα καταπονείται είναι αναγκασμένος να αλλάξει ρυθμό. Το πρόσωπό του είναι κατακόκκινο, ο ίδιος κάθιδρος. Η παραμικρή βιαστική κίνηση είναι άγνωστη στη βραδύτητα.

Όταν φτάσαμε στην κορυφή, αντικρίσαμε τους «αθλητικούς» τύπους που μας είχαν προσπεράσει καθ' οδόν να κάθονται και να σχολιάζουν με ενθουσιασμό το επίτευγμά τους, κάνοντας διάφορους υπολογισμούς, που στα μάτια τους συνηγορούσαν στο ότι τα είχαν καταφέρει περίφημα. Η βιασύνη τους οφειλόταν στο γεγονός πως ήθελαν να καλύψουν την απόσταση μέσα σε ορισμένο χρόνο. Σε ορισμένο χρόνο, καλό κι αυτό! Σταθήκαμε μια στιγμή να αγναντέψουμε το τοπίο και, ενώ τα σχόλια των νεαρών και οι συγκρίσεις δεν φαινόταν να καταλαγιαίνουν, πήραμε αργά-αργά τον δρόμο της επιστροφής.

Η ψευδαίσθηση της ταχύτητας συνίσταται στο να πιστεύεις πως έτσι κερδίζεις χρόνο. Εκ πρώτης όψεως, ο υπολογισμός φαντάζει απλός: αν αντί για τρεις ώρες κάνεις δύο, τότε προφανώς έχεις μια ώρα κέρδους. Κι όμως, αυτός ο υπολογισμός είναι ασαφής, γιατί έτσι αντιμετωπίζουμε την κάθε ώρα της μέρας σαν να ήταν ίδια με την προηγούμενη ή την επόμενη.

Η επίστευση και η ταχύτητα λειτουργούν σαν επιτάχυνση, με αποτέλεσμα δύο ώρες βιασύνης να ισοδυναμούν με μια ολόκληρη μέρα. Ο χρόνος κατατέμνεται, κάθε λεπτό κομματιάζεται και γεμίζει ασφυκτικά: σε μια

ώρα συσσωρεύονται ένα βουνό από πράγματα και δραστηριότητες.

Τουναντίον, οι μέρες που κυλούν με αργό βάδισμα διαρκούν πολύ. Είναι σαν να κρατάνε περισσότερο ακριβώς επειδή κανείς έχει την άνεση να αναπνεύσει, να αισθανθεί την κάθε ώρα, το κάθε λεπτό ή δευτερόλεπτο που κυλά, αντί να εκβιάζει το χρόνο. Η βιασύνη συνίσταται στο να κάνεις ταυτοχρόνως πολλά πράγματα γρήγορα. Όταν βιαζόμαστε, η μέρα γεμίζει από το βαρύ πρόγραμμα που επιβάλλουμε, είναι σαν ένα συρτάρι που δεν κλείνει από τα πολλά αντικείμενα που έχουμε στοιβάξει άτακτα στο εσωτερικό του.

Βραδυπορώ σημαίνει στέκομαι σε κάθε λεπτό, σε κάθε στιγμή, σε σημείο ώστε τα δευτερόλεπτα που κυλούν να γίνονται αισθητά, όπως στο φιλόβροχο οι σταγόνες αφήνουν μία-μία το ίχνος τους πάνω στις πέτρες. Αυτή η επιμήκυνση του χρόνου προσδίδει βάθος στο χώρο. Ιδού ένα από τα μυστικά του βαδίσματος: η αργή κίνηση προς το τοπίο επιτρέπει τη σταδιακή εξοικείωση με αυτό. Είναι σαν την τακτική συναναστροφή: χάρη σε αυτήν αναπτύσσεται η φιλία. Το ίδιο ακριβώς ισχύει και για ένα βουνό, για παράδειγμα: ο πεζοπόρος το έχει μπροστά του μια ολόκληρη μέρα, το ανακαλύπτει κάτω από το φως που αλλάζει και, όσο περνούν οι ώρες, ο όγκος του γίνεται στα μάτια του πιο απτός, πιο συγκεκριμένος. Όταν κανείς βαδίζει, τίποτα δεν κινείται. Στην πραγματικότητα, οι λόφοι έρχονται ανεπαίσθητα πιο κοντά μας, το τοπίο αλλάζει απειροελάχιστα. Κι όμως, με το τρένο ή το αυτο-

κίνητο βλέπουμε το βουνό να κινείται προς το μέρος μας. Το μάτι μας διακρίνεται για τη ζωντάνια και την ταχύτητά του, νομίζει πως τα έχει δει και τα έχει αντιληφθεί όλα. Όταν όμως κανείς περπατά, τίποτα δεν μετακινείται πραγματικά. Αυτό που κυρίως συμβαίνει είναι πως η παρουσία εγκαθίσταται με αργούς ρυθμούς στο σώμα. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του βαδίσματος δεν είναι τόσο ότι προσεγγίζουμε κάποιον ή κάτι αλλά ότι τα πράγματα εντυπώνονται όλο και βαθύτερα μέσα μας.

Το τοπίο είναι ένα σύνολο από μυρωδιές, γεύσεις και χρώματα, που μέσα του βυθίζεται το σώμα.

ΕΝΕΡΓΕΙΑ

ΣΤΟΝ Χειμωνιάτικο περίπατο ο Θορώ σκιαγράφησε το πορτρέτο του χειμερινού περιπατητή. Όποιος βγαίνει το πρωί στην παγωνιά, έγραφε –τα μονοπάτια είναι καλυμμένα με χιόνι και τα δέντρα τεντώνουν τα ισχνά τους κλαδιά– και βαδίζει μέσα σε ένα ολόλευκο παγωμένο τοπίο, προχωρά αναγκαστικά γρήγορα και σωστά, γιατί μόνο έτσι θα καταφέρει να κρατηθεί ζεστός και να νιώσει τη θερμότητα του σώματός του. Το αίσθημα της φωτιάς που σιγοκαίει στο στήθος είναι και αυτό μέρος της ευτυχίας που απορρέει από το βάδισμα στο χιόνι.

Υπάρχει στη φύση μια υπόγεια φωτιά που μπορεί να κοιμάται, αλλά ποτέ δε σβήνει. Κανένα ψύχος δε μπορεί να τη νικήσει. [...] Αυτή η υπόγεια φωτιά έχει το βωμό της στο στήθος κάθε ανθρώπου. Την πιο κρύα μέρα, στον πιο έρημο λόφο, ο διαβάτης συντηρεί κάτω απ' τις πτυχές της κάπιας του μια φωτιά πιο ζεστή από εκείνη που καίει σε οποιοδήποτε τζάκι. Ο υγιής άνθρωπος αποτελεί συμπλήρωμα των

εποχών και μες στο καταχέιμωνο στην καρδιά του βασιλεύει καλοκαίρι. Εκεί βρίσκεται ο νότος.⁷⁵

Η πρωταρχική ενέργεια που αισθάνεται όποιος περπατά είναι η δική του, η ενέργεια που εκλύει το σώμα που κινείται. Δεν πρόκειται περί έκρηξης δύναμης, αλλά μάλλον για μια ευαίσθητη και συνεχή ακτινοβολία.

Οι Ινδιάνοι της Αμερικής, των οποίων τη σοφία ο Θορώ εκτιμούσε ιδιαίτερος, πίστευαν πως η γη είναι ιερή πηγή ενέργειας. Ξάπλωναν στο χώμα για να αναπαυθούν, κατά τη διάρκεια των συμβουλίων κάθονταν καταγής για να μπορέσουν να επιδείξουν μεγαλύτερη σοφία, περπατούσαν και η επαφή με τη γη τους έδινε σθένος και αντοχή. Η γη ως ανεξάντλητη πηγή ενέργειας. Είναι η Μητέρα από την οποία τα πάντα έλκουν την καταγωγή τους, είναι η τροφός, είναι αυτή που κλείνει μέσα της τους νεκρούς προγόνους. Είναι το στοιχείο εκείνο που εξασφαλίζει τη μετάδοση της ενέργειας. Έτσι, αντί να τείνει τα χέρια προς τον ουρανό και να ικετεύσει τις ουράνιες θεότητες, ο Ινδιάνος της Αμερικής προτιμά να περπατάει με γυμνά πέλματα πάνω στη γη.

[Οι Ινδιάνοι Λακότα] αγαπούσαν τη γη και ό,τι βρίσκεται πάνω της και ο βαθμός σύνδεσής τους με αυτήν μεγάλωνε με την ηλικία. Οι γέροντες ήταν –κυριολεκτικά– παθιασμένοι με

75. Περιπλανήσεις, Φιλοσοφικοί στοχασμοί («Ένας χειμωνιάτικος περίπατος»), Αθήνα, Κέδρος, 2013, σελ. 17-18.

το έδαφος και δεν υπήρχε περίπτωση να ξεκουραστούν πάνω στο χώμα δίχως να νιώσουν πως αυτή τους η κίνηση τους έφερνε πιο κοντά στις δυνάμεις της μητέρας Γης. Ένωσαν το χώμα μαλακό κάτω απ' τα πόδια τους, γι' αυτό κι έβγαζαν τα παπούτσια τους με ευχαρίστηση και περπατούσαν ξυπόλυτοι πάνω στην ιερή γη. Έστηναν τις σκηνές τους πάνω σ' αυτό το χώμα απ' το οποίο ήταν φτιαγμένοι κι οι βωμοί τους. Τα πουλιά ξαπόσταναν πάνω του κι η γη, σαν τρυφερή μητέρα, κουβαλούσε ό,τι ζούσε και βλάσταινε. Το έδαφος ανακούφιζε, ενδυνάμωνε, ξέπλενε και θεράπευε. Γι' αυτό και οι γηραιότεροι της φυλής κάθονταν διαρκώς κατάχαμα, ακριβώς επειδή δεν ήθελαν να αποκοπούν από τις δυνάμεις της ζωής. Καθισμένοι ή πλαγισμένοι μπορούσαν να σκέφτονται καλύτερα, να νιώθουν πιο έντονα· στοχάζονταν με μεγαλύτερη διαύγεια τα μυστήρια της ζωής κι αισθάνονταν πως έρχονταν σε επαφή με κάθε ζωντανή δύναμη.⁷⁶

Το να βαδίζεις στηριζόμενος στη γη, να νιώθεις τη βαρύτητα της, να ξαποσταίνεις πάνω της σε κάθε σου βήμα, όλα αυτά λειτουργούν σαν μια συνεχόμενη ροή ενέργειας, που όμως δεν μεταδίδεται μοναχά ως ακτινοβολία που στην αρχή γίνεται αισθητή στα πόδια και μετά ανεβαίνει σε όλο το σώμα. Μεταφέρεται και μέσα από την ταύτιση της κυκλοφορίας (του αίματος στο σώμα του περιπατητή και της ενέργειας της γης). Το βάδισμα συνίσταται στην εξής κίνηση: η καρδιά χτυπά πιο δυνατά, κάνει μια

76. Αρχηγός Λούθηρος η Όρθια Αρκούδα, στο T. C. MacLuhan, *Pieds nus sur la terre sacrée* («Γυμνά πόδια πάνω στην ιερή γη»).

μεγάλη κίνηση, το αίμα κυλά πιο γρήγορα, πιο δυνατά απ' ό,τι όταν το σώμα βρίσκεται σε κατάσταση ηρεμίας. Τα κύματα που διαπερνούν τη γη δημιουργούν αντηχήσεις.

Τα τοπία είναι μια τελευταία πηγή ενέργειας, μετά την καρδιά της γης. Καλούν τον περιπατητή να τα οικειοποιηθεί: νιώθει σαν στο σπίτι του, οι λόφοι, τα χρώματα, τα δέντρα του προσφέρουν αμέριστη υποστήριξη. Η γοητεία ενός μονοπατιού που σκαρφαλώνει στους λόφους, η ομορφιά του αμπελώνα που το φθινόπωρο γεμίζει με πορφυρά και χρυσά χρώματα, τα φύλλα της ελιάς που ασημίζουν κάτω από τον καλοκαιρινό ουρανό, οι κοφτεροί παγωμένοι όγκοι, όλα αυτά φέρουν, μεταφέρουν, θρέφουν.

ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ

Ο ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΕΙΝΑΙ συνυφασμένος με το βάδισμα και ας μπορεί κανείς να πάει βόλτα με άλογο ή με σκάφος... Μπορεί στη βόλτα το βάδισμα ως πράξη να μην έχει την ίδια βαρύτητα που αποκτά στις πολυήμερες εκδρομές, λαμβάνει όμως άλλες διαστάσεις, πιο ταπεινές και σαφώς πολύ λιγότερο ταιριαστές στις μυστικιστικές θεωρήσεις, τις μεταφυσικές πλάνες και τις μεγαλόστομες δηλώσεις.

Υπάρχει ο περίπατος ως η απόλυτη τελετουργία, ως κατασκεύασμα της παιδικής ψυχής, ως ξεκούραση και αναψυχή του πνεύματος, τέλος, ως εκ νέου ανακάλυψη.

Οι περίπατοι των παιδικών χρόνων μοιάζουν με τελετουργίες. Οι διαδρομές είναι αυστηρά καθορισμένες, σοφά οριοθετημένες. Τα παιδιά δεν κάνουν απλά μια βόλτα αλλά μια συγκεκριμένη βόλτα. Για τα παιδιά, κανένας περίπατος δεν είναι ίδιος με έναν άλλο. Στα μάτια τους, τα μονοπάτια είναι πάντοτε άλλα, κάθε τι που συναντάνε μοναδικό, οι προοπτικές που διανοίγο-

φικές συντεταγμένες συγκρούονται ευθέως με την παιδική ηλικία και τσακίζουν τις πεποιθήσεις της. Για τα παιδιά, ένας περίπατος ισούται με μια ολοκληρωμένη ταυτότητα, με ένα πρόσωπο, με ένα άτομο. Δεν είναι ούτε δρόμοι που διασταυρώνονται ούτε μονοπάτια κάτω από τον ίδιο ουρανό. Ίσως από το καμπαναριό του Σαιντ Γλαίρ να μπορούσε να διακρίνει όλα τα μονοπάτια που ακολουθούσε στους περιπάτους του, ίσως να μπορούσε να τα δει να ενώνονται με έναν μοναδικό τρόπο και να λούζονται από το ίδιο μοναδικό φως. Αυτή όμως η θέα από ψηλά δεν είναι στην πραγματικότητα ένα ανώτερο θέαμα και επιπλέον παρουσιάζει ενδιαφέρον μόνο για το αφηρημένο βλέμμα που αντιλαμβάνεται τα μονοπάτια σαν γραμμές. Το παιδί που ζει στο ίδιο ύψος με τα μονοπάτια ξέρει πως κανένα χαλίκι δεν μοιάζει με κάποιο άλλο, έχει τη βεβαιότητα πως κάθε δέντρο έχει το δικό του περιγραμμά, κάθε λουλούδι τη δική του μυρωδιά.

Στο σημείο αυτό η παιδική φαντασία και ονειροπόληση δεν έρχονται σε αντίθεση με την αντικειμενικότητα και τον ρεαλισμό των ενηλίκων. Τα παιδιά διαθέτουν τον απόλυτο ρεαλισμό: δεν βασίζονται σε γενικότητες, τη στιγμή που ο ενήλικας εξάγει τον γενικό κανόνα από μια μεμονωμένη περίπτωση, αποδομεί όλα τα υπόλοιπα και αποφαινεται: αυτά τα λουλούδια είναι πασχαλιές, να ένας φράξος, μια μηλιά. Το παιδί διακρίνει ατομικότητες, προσωπικότητες. Βλέπει τη μοναδικότητα κάθε αντικειμένου χωρίς να τη συγκαλύπτει με κάποιο όνομα ή λειτουργία. Όταν κανείς περπατά με παιδιά, καλείται

να δει τα μυθικά ζώα που αυτά βλέπουν στις φυλλωσιές των δέντρων, καλείται να νιώσει το άγγιγμα από τα απαλά πέταλα των λουλουδιών. Αυτός δεν είναι ο θρίαμβος της φαντασίας αλλά ένας ρεαλισμός απόλυτος, άνευ προηγουμένου. Η φύση αποκτά ποιητικές διαστάσεις. Οι περίπατοι είναι το βασίλειο της παιδικής ηλικίας, όμως μεγαλώνοντας χάνουν τη γοητεία τους, επειδή με τα χρόνια κανείς αποκτά σαφείς ιδέες, ενίοτε και βεβαιότητες, για τα πάντα, αλλά και επειδή πια δεν τον ενδιαφέρει παρά μόνο η αντικειμενική απεικόνιση των πραγμάτων (την οποία, δυστυχώς, αποκαλεί «αλήθεια»).

Ωστόσο, ακόμα και μετά το τέλος της παιδικής ηλικίας υπάρχει ένα είδος ονειροπόλου περιπάτου, αν και λιγότερο ποιητικού. Αναφέρομαι στον περίπατο ως ελαφρύτητα, ως χαλάρωση, όταν κανείς περπατά για «να αλλάξει τον αέρα του». Έπειτα από σκληρή δουλειά ή πάλι όταν οι έγνοιες γεμίζουν το κεφάλι, ο περίπατος είναι ευεργετικός για τη σκέψη. Αυτό ισχύει κυρίως την άνοιξη, όταν η αντίθεση μεταξύ του ήλιου και του καθαρού αέρα και της βαριάς ατμόσφαιρας του σκοτεινού γραφείου είναι μεγάλη. Ένας Γερμανός φιλόσοφος, που συνδέοταν φιλικά με τον Καντ, έχει μιλήσει με μεγάλη ακρίβεια γι' αυτό.

Στο βιβλίο *Η τέχνη του περιπάτου*, ο Καρλ Γκότλομπ Σέλε υποστηρίζει πως ο περίπατος χαλαρώνει αναμφίβολα το σώμα –κυριολεκτικά, εφόσον του επιτρέπει να ισιώσει μετά από ώρες εργασίας– αλλά, πέρα κι απ' αυτό, το πνεύμα αγγαλιά εφόσον του προσφέρεται ουσι-

αστική αναψυχή. Όταν δουλεύουμε είμαστε αναγκαστικά δέσμιοι του αντικειμένου εργασίας, συγκεντρωμένοι στον στόχο, δεν υπάρχει χώρος για καμιά άλλη σκέψη. Βρισκόμαστε σε καθιστή θέση, οι κινήσεις του σώματος είναι περιορισμένες, οι χειρονομίες ακριβείς, οι συσπάσεις των μυών συντονισμένες. Η δουλειά προκαλεί πάντα μικρό ή μεγάλο εκνευρισμό, εξαιτίας της πολύωρης συγκέντρωσης που απαιτεί.

Παρά ταύτα, ο περίπατος δεν συνεπάγεται ακαριαία ξεκούραση, ως εάν να επρόκειτο απλώς για παύση. Ο περίπατος επιβάλλει αλλαγή ρυθμού: χαλαρώνει το σώμα και την ψυχή. Κάνω περίπατο σημαίνει πάνω απ' όλα περιφρονώ τους καταναγκασμούς: επιλέγω τη διαδρομή μου, τον ρυθμό μου, επιλέγω τι θέλω να βλέπω γύρω μου. Είπαμε πως ο Σέλε ήταν φίλος του Καντ, εικάζουμε πως διάβαζε συστηματικά τα γραπτά του, αφού έχει εφαρμόσει στον περίπατο την καντιανή αισθητική.

Περίπατος δεν σημαίνει να πηγαινοέρχεται πάνω-κάτω, κάτι που τελικά δεν είναι παρά ένας τρόπος για να επεξεργαστείς μια ιδέα ή να αναπτύξεις ένα συλλογισμό. Στο κάτω-κάτω, κάθε φορά που ένα πρόβλημα με οδηγεί σε αδιέξοδο μπορώ κάλλιστα να σηκωθώ να περπατήσω. Δεν απομακρύνομαι αναγκαστικά, κάνω μερικά βήματα με τα χέρια στην πλάτη, κουνώντας το κεφάλι, και μόλις η κίνηση του σώματος μεταφερθεί στο μυαλό μου και αυτό με τη σειρά του καταλήξει στην ιδεατή διατύπωση, δομήσει τη σωστή επιχειρηματολογία, με

λίγα λόγια επιλύσει το πρόβλημα, τότε τρέχω πίσω στο γραφείο μου μέχρι την επόμενη φορά που θα προκύψει δυσκολία.

Ο περίπατος όμως είναι κάτι άλλο: είναι ο αποχαιρετισμός στην εργασία. Πρέπει προηγουμένως να κλείσουν τα βιβλία και οι φάκελοι. Μόλις βγω στον καθαρό αέρα, το σώμα βρίσκει τον δικό του ρυθμό και το μυαλό αισθάνεται ελεύθερο, δηλαδή διαθέσιμο. Μπορώ να στρέψω το κεφάλι και να παρατηρήσω το τοπίο, συνδυάζω μεταξύ τους τις εντυπώσεις που μου γεννιούνται, παίζω με τις αντιθέσεις των χρωμάτων, περνάω πάλι και πάλι από τη λεπτομέρεια στη θεώρηση του όλου. Αν τύχει να βρισκομαι σε κάποιο πάρκο γεμάτο κόσμο, τότε παρατηρώ και πάλι, το μυαλό μου όμως είναι χαλαρό: αφήνω το βλέμμα μου να γλιστρήσει από το ένα πρόσωπο στο άλλο, από το φόρεμα κάποιας γυναίκας στο καπέλο που καλύπτει κάποιο κεφάλι, χωρίς όμως να εμμένω, συγκρατώντας μόνο μια μορφή, μια γραμμή, μια έκφραση. Ο Καντ αποκαλεί αισθητική ικανοποίηση αυτήν την ελεύθερη σύνθεση των φαινομένων: η φαντασία παίζει με τις εντυπώσεις, τις οποίες συνδυάζει και ανασυνθέτει με απόλυτη ελευθερία. Είναι μια διαδικασία καθ' όλα νόμιμη, η οποία επιτρέπει στο πνεύμα να διαδηλώσει τη βαθιά εσωτερική του αρμονία: όλες οι διανοητικές ικανότητες συναινούν αυθόρμητα, ώστε να δώσουν ελεύθερα μορφή στο θέαμα του κόσμου.

Για να ολοκληρωθεί η τέχνη του περιπάτου, ο Σέλε διευκρινίζει πως χρειάζονται ορισμένες εξωτερικές προϋ-

ποθέσεις. Αν, για παράδειγμα, ο τόπος του περιπάτου είναι κάποιος δημόσιος χώρος, πρέπει να διαθέτει μεγάλες αλέες, ώστε να αποφεύγεται ο συνωστισμός. Αν δεν υπάρχουν παρά ελάχιστοι περιπατητές, τότε κανείς θα μπει στον πειρασμό να αναζητήσει γνώριμα πρόσωπα, πράγμα που θα τον εγκλωβίσει στον κοινωνικό του ρόλο. Στην αντίθετη περίπτωση, αν δηλαδή έχει πολύ κόσμος, ο πολλαπλασιασμός των εικόνων που ξεπερνούν τις συνθετικές ικανότητες του ατόμου θα λειτουργήσει ως αποθαρρυντικός παράγοντας. Αν κανείς επιλέξει την εξοχή, θα πρέπει να φροντίσει ώστε στο τοπίο να εναλλάσσονται οι λόφοι, οι πεδιάδες, τα ρυάκια, τα δάση και τα λιβάδια. Έτσι η φαντασία θα παρασυρθεί από την ποικιλία των μορφών και των χρωμάτων. Όσο για τον καιρό, καλύτερα να επιλέξει μια μέρα με λαμπερό ήλιο, διαφορετικά τα παιχνίδια της φαντασίας θα επιβαρυνθούν από τις σκοτεινές εικόνες.

Επιπλέον, είναι απολύτως αναγκαίο να φροντίζει ώστε οι βόλτες στην πόλη να εναλλάσσονται με τους περιπάτους στην εξοχή και να μην προτιμά τις μεν εις βάρος των δε. Διότι μπορεί κατά βάθος να μοιάζουν (ελεύθερο παιχνίδι φαντασίας και εντυπώσεις), οι αρετές τους όμως είναι εντελώς διαφορετικές: οι περίπατοι στους δημόσιους κήπους προϋποθέτουν ένα είδος περιπλάνησης που, βάσει της ποικιλίας του ανθρώπινου είδους και της συμπεριφοράς των ομοίων μας, επιτρέπει στον περιπατητή να κάνει μικροανακαλύψεις άκρως γοητευτικές για το πνεύμα. Αντιθέτως, το μοναχικό βάδισμα

πλάι στα δέντρα και τα ρυάκια το πιθανότερο είναι να τον παρασύρει σε ένα είδος ονειροπόλησης η οποία, παρά την απόσταση που τη χωρίζει από τη συστηματική ενδοσκόπηση, εντούτοις είναι ιδιαίτερος γόνιμη: είναι λες και η ψυχή, ελαφρά αφηρημένη από το θέαμα των λουλουδιών και των γραμμών του ορίζοντα, ξεχνιέται για λίγο και αφήνει έτσι να αποκαλυφθούν ενώπιόν της μερικές όψεις της που συνήθως αποκρύπτονται. Το μυστικό του περιπάτου έγκειται ακριβώς σε αυτό: στη διαθεσιμότητα του πνεύματος, πράγμα σπάνιο, δεδομένης της πολυσχολής υπαρξής μας, που παραμένει προσηλωμένη και εντέλει εγκλωβισμένη στις προσωπικές μας εμμονές. Η διαθεσιμότητα είναι μια σπάνια σύνθεση παραίτησης και δραστηριότητας, από την οποία εκπορεύεται η γοητεία του περιπάτου. Η ψυχή ανοίγει στα φαινόμενα. Δεν λογοδοτεί σε κανέναν, δεν διακατέχεται από την παραμικρή ανάγκη συνέπειας. Μέσα σε ένα τέτοιο παιχνίδι, απαλλαγμένο από συνέπειες, είναι πιθανό ο κόσμος να προσφέρεται πιο απλόχερα στον περιπατητή κατά τις ονειροπόλες περιπλανήσεις του, παρά στον τακτικό και σοβαρό παρατηρητή.

Οι χαρές και οι ανακαλύψεις του περιπάτου είναι η ανταμοιβή εκείνου που περπατά ελεύθερα, χωρίς σκοπό. Ποτέ δεν θα μπορούσαν να είναι προϊόν συγκεκριμένης αναζήτησης, λες κι ο περίπατος αποτελεί κάποια μέθοδο. Τα παραπάνω δώρα προσφέρονται αυθόρμητα σε εκείνον που, παρακινημένος από τον ανοιξιάτικο ήλιο, πρόθυμα αφήνει την εργασία του για να προσφέρει στον εαυτό του

την πολυτέλεια του ελεύθερου χρόνου. Γιατί δεν νοείται να βγει κανείς να περπατήσει αν η καρδιά του δεν είναι ελαφριά και αν δεν διακατέχεται από την επιθυμία να βάλει για λίγο στο περιθώριο τη δουλειά του και το μέλλον του. Μόνο έτσι —όταν δηλαδή κανείς δεν περιμένει η βόλτα να του αποφέρει κανένα συγκεκριμένο όφελος, όταν αφήνει οριστικά πίσω του τις έγνοιες— ο περίπατος μπορεί να υπάρξει ως ένας ελάχιστος χρόνος δίχως αντίτιμο, μια στιγμή κατά την οποία ο περιπατητής ανακαλύπτει εκ νέου την ελαφρύτητα της ζωής, τη γαλήνη της ψυχής που βρίσκειται σε αρμονία με τον εαυτό της και τον κόσμο.

Η τέχνη του περιπάτου είναι μια τεχνική αναψυχής που κάλλιστα μπορεί να είναι και αναδημιουργία¹⁰², ιδίως στις πόλεις. Συνήθως περπατάμε στον δρόμο με συγκεκριμένο σκοπό: για να πάμε στον φούρνο, να κάνουμε ψώνια, να πάρουμε το μετρό ή να πάμε να συναντήσουμε κάποιον φίλο. Κατ' ουσίαν, οι δρόμοι δεν διαφέρουν σε τίποτα από τους διαδρόμους. Βαδίζουμε με το κεφάλι σκυφτό, η προσοχή μας επικεντρώνεται σε ό,τι μπορεί να μας φανεί χρήσιμο. Στην πραγματικότητα δεν βλέπουμε, διακρίνουμε μόνο τα αναγκαία για εμάς σύμβολα: λόγου χάρη τον σταυρό του φαρμακείου που μου υποδεικνύει πως πρέπει να στρίψω δεξιά, μια μεγάλη εξώπορτα που μου θυμίζει πως το κρεοπωλείο είναι δίπλα. Ο δρό-

μος μετατρέπεται σε ένα χώρο όπου αχνοφαίνονται διάφορα σημεία, το πραγματικό όμως θέαμα που προσφέρει δεν είναι προσβάσιμο.

Ο περιπατητής βέβαια θα όφειλε να επιτρέψει στον εαυτό του την απλή αλλά ανήκουστη πολυτέλεια να περπατά στη γειτονιά του με βήμα αβέβαιο και διστακτικό: καλό θα ήταν να παίρνει την απόφαση να βγαίνει χωρίς λόγο, να κοιτάζει ψηλά, να περπατά αργά. Και τότε μπορεί να συμβεί το θαύμα. Όποιος περπατά έτσι απλά, χωρίς να τρέχει, χωρίς να έχει συγκεκριμένη αποστολή να φέρει εις πέρας, βιώνει κατά κάποιον τρόπο την πόλη όπως αυτός που την επισκέπτεται για πρώτη φορά. Μιας και δεν προσέχει τίποτα συγκεκριμένο, όλα του προσφέρονται σε αφθονία: τα χρώματα, οι λεπτομέρειες, τα σχήματα. Ο περίπατος, το μοναχικό, άσκοπο βάδισμα, οδηγεί στην επανάκτηση της όρασης: κανείς βλέπει το χρώμα από τα παραθυρόφυλλα και τη σκιά τους πάνω στους τοίχους, παρατηρεί τα λεπτοφτιαγμένα αραβουργήματα, τα παράξενα σχήματα των σπιτιών που άλλοτε μοιάζουν με πέτρινες καμηλοπαρδάλεις και άλλοτε με παχιές χελώνες, κοιτάζει τις βιτρίνες και, όταν ο ήλιος είναι στη δύση του, γυρίζει να δει τα πορτοκαλί παράθυρα και τις γκριζες προσόψεις των κτιρίων.

102. Λογοπαίγνιο με τη διπλή έννοια της λέξης *récréation*, που σημαίνει αναψυχή, διάλειμμα και αναδημιουργία (σ.τ.μ.)

νται απροσμέτρητες· οι περίπατοι δεν διασταυρώνονται ποτέ.

Μεγαλώνοντας, η ευαισθησία περιορίζεται στις γενικές κατηγορίες, στις ομοιότητες, στα είδη (λόγου χάρη το δάσος, το βουνό, η πεδιάδα...) Γύρω από τον οικείο χώρο όλα μοιάζουν: για τους ενήλικες, κάθε μονοπάτι εντάσσεται στο ευρύτερο τοπίο. Ο ενήλικας αντιλαμβάνεται τα πάντα με βάση την ηλικία του. Η εμπειρία εξομοιώνει, θαμπώνει, στοιβάζει. Όλα ανάγονται στο ίδιο. Ξέρει πως το σπίτι του βρίσκεται σε μια χώρα και πως μπορεί να φτάσει σε αυτό από πολλούς δρόμους.

Για το παιδί, οι δρόμοι απομακρύνουν, αντιπροσωπεύουν πιθανούς άλλους κόσμους, ενίοτε γίνονται πηγή ανησυχίας. Δεν μοιάζουν μεταξύ τους: ο καθένας οδηγεί σε ένα σύμπαν σαφώς διακριτό. Δύο δέντρα δεν είναι ποτέ όμοια μεταξύ τους, οι διαφορές τους είναι αμέτρητες: οι διακλαδώσεις τους, οι καμπυλώσεις στον κορμό κ.λπ. Τα παιδικά μάτια δεν βλέπουν δύο μουριές ή δύο βελανιδιές, αλλά τον πολεμιστή και τον μάγο, το παιδί και το τέρας. Φανταστείτε λοιπόν τι μπορεί ένα παιδί να πει για δύο ξεχωριστούς περιπάτους, με διαφορετικά δέντρα και χρώματα, με άλλα μονοπάτια και άλλες συναντήσεις! Κάθε περίπατος έχει τη δική του ιστορία, καθεμιά είναι και ένας τρόπος να εισέλθει σε ένα νέο βασίλειο, με τους δικούς του κατοίκους και τα δικά του στοιχεία.

Ο Μαρσέλ Προυστ είχε, ως παιδί, δύο αγαπημένους περιπάτους, που ταυτόχρονα συνιστούσαν δύο ξεχωριστούς κόσμους: ο ένας ήταν από τη μεριά του Σουάν (ή

της Μεζεγκλιζ) και ο άλλος η μεριά του Γκερμάντ. Δύο ολοκληρωμένοι χάρτες του κόσμου, με τις εποχές τους, τα χρώματά τους, τη δική τους τονικότητα και διάρκεια. Θα πήγαινε από τη μεριά του Σουάν ακόμα κι αν υπήρχε ο κίνδυνος να βρέξει, γιατί η διαδρομή ήταν σύντομη, γιατί άγγιζε απαλά τις πασχαλιές, γιατί η μυρωδιά του οξυάνκανθου ήταν μεθυστική και γιατί ενίοτε, κάπου μέσα στον κήπο του Σουάν, ανάμεσα στα γιασεμιά, εμφανιζόταν η Ζιλμπέρτ, ένα νεαρό, απόμακρο κορίτσι.

Απεναντίας, για να φτάσει στο Γκερμάντ, έπρεπε να βγει από την πίσω πόρτα του κήπου και να βεβαιωθεί πως ο καιρός ήταν καλός, γιατί η απόσταση δεν ήταν καθόλου μικρή. Ο κήπος του Γκερμάντ ήταν ένας μυθικός προορισμός, σχεδόν απρόσιτος, όπως και οι όχθες της λίμνης Βιβόν (μερικές φορές καθόταν πλάι στο νερό, ανάμεσα στις ίριδες). Το σπίτι ήταν χαμένο μέσα στο δάσος, ενώ στο παράθυρό του κάποιες φορές στεκόταν μια γυναικεία μορφή, αγέρωχη, σκεπτική και θλιμμένη. («Στον υγρό περίβολο αναρριχόνταν κλαδιά σκουρόχρωμων λουλουδιών»)¹⁰¹.

Δυο ξεχωριστοί κόσμοι. Αργότερα, ο αφηγητής θα μείνει εμβρόντητος, όταν η Αλμπερτίν θα του προτείνει να πάνε στον κήπο του Γκερμάντ περνώντας από τη Μεζεγκλιζ... Τι έκπληξη και πόσο θράσος θα σκεφτεί πως κρύβει η πρόσκλησή της! Οι αντικειμενικές γεωγρα-

101. Μαρσέλ Προυστ, *Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο: Από τη μεριά του Σουάν*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2001 (σ.τ.μ.)